

«ԱՆՁ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՆՁԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

ԼԻԼԻԹ ՂԱԶԱՆՉՅԱՆ

Տվյալ գիտական հոդվածում հեղինակը հանգամանորեն դիտարկում է «անձ» հասկացության առանձնահատկություններն անձի իրավական դրության համատեքստում: Մասնավորապես բացահայտվում են անձի բիոսոցիալական էության առանձնահատկությունները և փոխկապակցվածությունը «վարք» հասկացության հետ:

Բանալի բառեր – անձի իրավական դրություն, պետություն, հասարակություն, իրավունքներ, վարք, բիոէթիկա, անձի բիոսոցիալական էություն:

Արդի պետության և իրավունքի տեսության՝ որպես անընդհատ զարգացող գիտության համար անկյունաքարային նշանակություն ունի «անձի իրավական դրություն» հասկացության ուսումնասիրությունը: Անձի իրավական դրությունը ժամանակակից ժողովրդավարական, իրավական, սոցիալական պետության կառուցման և զարգացման համար կարևոր նախադրյալ է: Հայտնի է, որ ժամանակակից պետության և իրավունքի տեսությունը, ինչպես նաև վերջինիս ամբողջության մասը կազմող «անձի իրավական դրություն» տեսությունն օժտված են մարդասիրական բնույթով, ծառայում են մարդու՝ որպես բարձրագույն արժեքի, իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի հաստատմանն ու պարտականությունների սահմանների հստակեցմանը: Ավելին, իրավագետները պետության և իրավունքի տեսությունում բազմիցս մատնանշել են, որ պետությունը պարտավոր է երաշխավորել (պաշտպանել և պահպանել) մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, լուծել անձի սոցիալ-իրավական խնդիրները: Ակնհայտ է, որ սոցիալական արդարության, մարդու իրավունքների, ազատությունների հավասարության և գերակայության գաղափարները դառնում են վճռորոշ ժողովրդավարական, իրավական, սոցիալական պետության կայացման համար: Կարելի է փաստել՝ պետության և իրավունքի տեսությունը փոխակերպվում է իրավունքի և պետության տեսության: Կատարված ուսումնասիրությունները վկայում են, որ պետության և իրավունքի տեսության կառուցվածքում անձի իրավական դրությունը համախմբող, կարծրացնող հասկացություն

է, որը միահյուսում և համակարգում է «անձ-հասարակություն-պետություն» փոխհարաբերությունները: Միննույն ժամանակ անձի իրավական դրությունը խարսխված է պետության և իրավունքի տեսության և պատմության վրա և ներառում է անձի՝ որպես իրավունքի սուբյեկտի, սոցիալական, իրավական հատկանիշների ուսումնասիրությունը, իրավական դրության ծագման և զարգացման օրինաչափությունները, ինչպես նաև էվոլյուցիոն զարգացման հեռանկարը և այլ հիմնահարցեր: Հետևաբար՝ անձի իրավական դրության բազմակողմանի և համապարփակ ուսումնասիրության համար անհրաժեշտ է բացահայտել «անձ» հասկացության էությունն ու դրսևորման առանձնահատկությունները: Այսպես, իրավաբանական գրականության մեջ անձը մի դեպքում բնութագրվում է որպես «ինքնագիտակցության միասնության առկայության դեպքում՝ բանականությամբ, կամքով և ինքնատիպ բնավորությամբ օժտված եզակի էակի և նրա ինքնուրույնության ներքին բնորոշում»: Մյուս դեպքերում «անձ» հասկացությունը ներկայանում է երկու ասպեկտներով՝ 1) գիտակցված գործունեության, ավելի որոշակի՝ իրավահավասարության սուբյեկտի, մարդկային անհատի տեսքով («անձ» լայն իմաստով), 2) որպես անձին որոշակի հասարակության և պետության անդամ որակող սոցիալական կարևոր հատկանիշների հիմնարար համակարգ¹: Թեև «անձ» (մարդն ամբողջությամբ) և «անձնավորություն» (անձի սոցիալ-հոգեբանական պատկերը) եզրույթները տերմինաբանորեն տարբերվում են, այդ հասկացությունները հաճախ օգտագործվում են որպես հոմանիշներ: Ավելին, անձի հատուկ գենտոպային բնույթը տարբերվում է նրանով, որ անձ ոչ թե ծնվում, այլ դառնում են: Միննույն ժամանակ գիտնականներից շատերը, հստակեցնելով մարդու դուալիստական բնույթը, որը զգում է ոչ միայն սեփական կենսաբանական կառուցվածքի, այլև հասարակության և պետության ներգործությունը, չեն նույնացնում «անձ» և «մարդ» հասկացությունները²:

Հետաքրքրություն է առաջացնում իրավաբանական գրականության մեջ վերջին տասնամյակում զարգացում ստացած **անձին կենդանական աշխարհի հետ համեմատելու միտումը**: Ընդ որում, մարդը՝ որպես կենսաբանական

¹ См. Энциклопедический словарь. Том XVII. Санкт-Петербург, 1896, стр. 868; **Ануфриев Е. А.** Социальный статус и активность личности. Москва, 1984, стр. 25-27.

² Մանրամասն տե՛ս **Ананьев Б. Г.** Человек как предмет познания. Ленинград, 1968; **Байтин Р. С.** О логико-гносиологической и юридической природе правового состояния // Вопросы теории государства и права: перестройка и актуальные проблемы теории социалистического государства и права // Сб. науч. трудов, Выпуск 9, Саратов, 1991.

աշխարհի ներկայացուցիչ, օժտված է որոշակի հատկանիշներով, որոնք իրեն նմանեցնում, իսկ երբեմն նաև նույնականացնում են կենսաբանական աշխարհի այլ ներկայացուցիչների հետ: Դրանով է պայմանավորված կենդանիների օրգանների, հյուսվածքների և բջիջների փոխապատվաստումը մարդուն: Մարդու նմանությունը կենսաբանական աշխարհի այլ օբյեկտների հետ հիմք հանդիսացավ բիոնիկայի գիտության ծագման և զարգացման համար, որի հիմնական խնդիրն է բույսերի և կենդանիների կառուցվածքային առանձնահատկությունների հետազոտությունն ու այդ հատկությունների կիրառումը տեխնիկայում: Այսպես, սրտի բարդ վիրահատությունները հնարավոր դարձան հիպոտերմների մեթոդի կիրառման շնորհիվ, որի գաղափարը ծագեց որոշ միջատների և կրծողների՝ ձմռան ամիսներին խորը քնի վիճակի ուսումնասիրության արդյունքում: Միևնույն ժամանակ ժամանակակից իրավաբանական գրականության մեջ կարևորվում է նաև անձի՝ որպես կենսաբանական տեսակի, տարբեր փորձերից պաշտպանության հիմնախնդիրը, առաջնային տեղ հատկացնելով **բիոէթիկայի**՝ կյանքի վերարտադրության, արհեստական բեղմնավորման, փոխնակ մայրության, կլոնավորման, գենետիկայի և գենային ինժեներիայի հետ կապված հարցերին: Հարկ է նշել, որ իրավաբաններից շատերը վերոնշյալ ոլորտի իրավական կարգավորումներն անվանում են մարդու իրավունքների չորրորդ սերնդի կարգավորման հարցեր: Դրա հետ մեկտեղ վերարժևորման և լուրջ վերլուծության անհրաժեշտություն ունի արդի իրավաբանական գրականության մեջ անձի **բիոսոցիալական** էության վերաբերյալ հայեցակարգը՝ մասնավորապես նվիրված միջճյուղային, միջդիսցիպլինար հետազոտություններին: Անձի իրավական դրության հիմնախնդրի վերլուծության արդյունքում եկել ենք այն համոզման, որ անձը ձևավորվում է ինչպես մարդու կենսաբանական, բնածին, այնպես էլ սոցիալական միջավայրի ազդեցության հետևանքով ձեռքբերված առանձնահատկությունների ներգործությամբ: Օրինակ՝ իրավունակությունն անձի մեջ ծագում է ծննդյան պահից, ինչը նշանակում է, որ նա ներգրավվում է որոշակի իրավահարաբերություններում որպես իրավունքի սուբյեկտ և, հետևաբար, կարելի է խոսել մարդու՝ որպես «իրավունքում անձի» մասին: Այստեղից էլ բխում է որոշ հեղինակների կարծիքն այն մասին, որ «անձ» կարելի է ծնվել: Ավելին, որոշ գիտնականներ ճանաչում են հասարակության մեջ անձի տարբեր մակարդակների գոյությունը՝ բարձր զարգացածությամբ անձանցից մինչև անկում (ղեգրադացիա)

ապրաճները³: Դժվար է համաձայնել մարդու այդպիսի՝ առաջին հայացքից անմարդկային դասակարգման հետ, քանի որ յուրաքանչյուր մարդ օժտված է բնական, անօտարելի իրավունքներով, ազատություններով, արժանապատվությամբ և արժանի է իր հանդեպ՝ որպես անձի, վերաբերմունքի ինչպես հասարակության անդամների, այնպես էլ պետության կողմից, ընդհանուր առմամբ:

Ընդհանրացնելով կարող ենք ասել, որ «անձ» հասկացությունը՝ որպես անձի իրավական դրության օղակ, իրավահարաբերություններում իրացվող, մարդու ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ հատուկ սոցիալ-իրավաբանական և հոգեբանական հատկությունների համակցություն է: Հավելենք, որ մարդու վրա անմիջական ներգործություն են ունենում իր **գործունեությունը** և այն իրականացնելու եղանակները: Ավելին, անձի գործունեությունը կապված է նաև որոշակի պետության և հասարակության զարգացման աստիճանի հետ: Այսինքն՝ անձի գործունեությունը վերափոխվում է նրա հիմնարար, արմատական բնորոշ գծերի, սկզբունքների, հատկանիշների սահմանման չափորոշի: Իրավաբանական գրականության մեջ բացակայում է միասնական կարծիք տվյալ հասկացությունների հարաբերակցության վերաբերյալ: Որոշ իրավաբան-գիտնականներ դիտարկում են տվյալ եզրույթները որպես հոմանիշներ, մյուսներն էլ, ընդհակառակը, հակադրում են դրանք՝ տարբերակելով դրանց ակտիվ և ռեակտիվ (հակազդող) առանձնահատկությունները, վարքագծի բնույթն ու հետադիմությունը շրջակա միջավայրի վրա: Համընդհանուր ճանաչում ստացած բնորոշման համաձայն՝ վարքագիծը մարդու՝ որպես կենդանի էակի, ներքնաշխարհից բխող շարժական ակտիվությունն է, որը ներառում է նաև անշարժությունը և մարդկային օրգանիզմի և շրջակա միջավայրի բարձրագույն մակարդակի փոխազդեցության գործադիր օղակն է⁴: Հետևաբար, եթե անձի «գործողությունները» գնահատվում են որպես նպատակաուղղված և գիտակցված ակտիվ, իսկ որոշ դեպքերում նաև պասիվ «գործունեություն»՝ ուղղված անձի նպատակների և շահերի նվաճմանը, ապա

³ St'ya **Комаров С. А.** Советское общенародное государство и личность: политико-правовые аспекты. Красноярск, 1986, стр. 65; **Матусов Н. И.** Личность. Право. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. Саратов, 1972, стр. 68-70; **Барзилова Ю. В.** Правовой статус личности в свете современных реалий // Новая правовая жизнь, 2005, №3, стр. 31.

⁴ St'ya Психологический словарь /Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова/. Москва, 1996, стр. 263-264.

նրա կառուցվածքը մարմնավորում է նպատակներին հասնելու միջոցները, եղանակները, պայմանները: «Վարք» կամ որոշ դեպքերում կիրառվող «վարքագիծ» հասկացությունն իր հերթին արգելքների՝ որոշ դեպքերում գիտակցված և կամային համակցություն է: Հետևաբար՝ ժամանակակից իրավաբանական գրականության մեջ «վարքի» չափանիշ է համարվում ցանկացած գործունեություն, իսկ «գործունեության» չափանիշ՝ անձի սոցիալապես գիտակցված վարքի, վարքագծի ակտը (գործողությունը կամ անգործությունը): Այնուամենայնիվ, արդի իրավաբանական գրականության մեջ վիճարկվում է «վարքագիծ» եզրույթի կիրառման հարցը անձի իրավական դրության դիտարկման ժամանակ⁵: Ակնհայտ է, որ անձի իրական, որոշակի վարքագիծը իրավունքի մարմնավորումն ու իրացումն է, քանի որ անձի գործողությունները ժամանակակից ժողովրդավարական, իրավական պետության միջուկը, հիմքն են: Միևնույն ժամանակ մարդու՝ իրավահարաբերության սուբյեկտի, գիտակցված, կամային գործողությունները, իրավական վարքը, այսինքն՝ իրավաճիտները անձի պատշաճ վարքի (վարքագծի) սահմաններն են: Անձի ցանկացած շահ, պահանջմունք, նույնիսկ ամենատարօրինակը, պետք է պաշտպանվի պետության և օրենքի կողմից: Մեր կարծիքով արդի ժողովրդավարական հասարակությունը ազատ անձանց միություն է, որոնք ձգտում են իրականացնել իրենց իրավունքները, ազատություններն ու օրինական շահերը: Նույնիսկ այն դեպքում, երբ առկա է շեղում անձի՝ միջինում ընդունված անհատականությունից, և անձը չի ունենալ արդյունավետության, հասարակության և այլ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը, ապա անհատականությունը պետք է պահպանվի տվյալ պետության օրենսդրությամբ: Տվյալ դեպքում օրենքը և պետությունն իրենց պաշտպանության և ակտիվ պահպանման հովանու ներքո են վերցնում ոչ միայն անձի տիպիկ անհատականությունը, այլև որոշ դեպքերում տարօրինակ թվացող անձի անհատականության դրսևորումը: Հետևաբար՝ անձի ցանկացած անհատականության դրսևորում գոյության և ճանաչման իրավունք ունի, քանի որ դա հասարակության բարոյական գիտակցության զարգացման արդյունք է, ինչպես նաև մարդու իրավունքների ոլորտի միջազգային-իրավական փաստաթղթերի պահանջ:

⁵ Տե՛ս **Atias C.** L'épistémologie juridique. Paris, 2002, p. 96; **Terré F.** Introduction générale au droit. 6ème édition. Paris, 2003, p. 25-27; **Troper M.** Entre science et dogmatique, la voie étroite de la neutralité. Théorie du droit et science. Paris, 1994, p. 56.

ПОНЯТИЕ “ЛИЧНОСТЬ” В КОНТЕКСТЕ ПРАВОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

ЛИЛИТ КАЗАНЧЯН

В данной научной статье автор подробно рассматривает особенности понятия “личность” в контексте правового положения личности. В частности, раскрываются биосоциальные особенности личности и ее взаимосвязь с понятием “поведение”.

Ключевые слова – правовое положение личности, государство, общество, права, поведение, биоэтика, биосоциальная сущность личности.

THE CONCEPT OF A "PERSON" IN THE CONTEXT OF THE LEGAL STATUS OF AN INDIVIDUAL

LILIT KHAZANCHYAN

In this scientific article Lilit Kazanchian examines in detail the features of the concept of a "human being" in the context of his/her legal status. In particular, the essence of the biosocial features of a human being and his/her interconnections with the concept of "behavior" are revealed.

Key words – the legal status of an individual, the state, society, rights, behavior, bioethics, the biosocial essence of a person.